

Джерела:

1. Белицкий Я. М., Глезер Г. Н. О чем поведала открытка. – М.: Связь, 1978. – 104 с.
2. Белицкий Я.М., Глезер Г.Н. Приглашает открытка // «Советский музей», №1, 1986. – С. 69–74.
3. Бучаста С.І., Голота С.А., Левченко А.В., Хильковский А.Є., Шевченко О.А. Чугуев и чугуевцы на старых открытках и фотографиях. – Х.: Издательство САГА, 2009. – 148 с., 210 ил.
4. Граллерт В. Филателистический словарь. [Сокр. пер. с нем. Ю. Соколова и Е. Сашенкова] / В. Граллерт, В. Грушке // М.: Связь, 1977. - 272 с.
5. Забочень М.С. Каталог открыток. – К.: Рассвет, 2004.
6. Забочень М.С. Украина в старой открытке. – К.: Криница, 2000.
7. Корвін Д. Коллекционирование открыток // «Советский филателист». – 1925. – № 5.
8. Львів А. Новые перспективы для коллекционирования открыток // «Советский филателист». – 1928. – № 5.
9. Пошивайло І. Україна й Українці. Типажі, краєвиди, побут. Книга подарунково-поштових листівок. – К.: Майстерня книги, Музей Івана Гончара, 2009.
10. Фонди КЗК «Хмельницький обласний краєзнавчий музей», група зберігання «Філателія».
11. <http://www.ckoblmuz.ck.ua>

Телячий Ю.В.

м. Хмельницький

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917–КВІТЕНЬ 1918 РР.)

Українська культура впродовж революційних подій 1917–1921 рр. зазнавала впливів різних військово-політичних сил. Державні ініціативи щодо підтримки культуротворчих процесів загалом та діяльності літературно-мистецької інтелігенції зокрема, розпочалися з періоду Української Центральної Ради (далі – УЦР) із березня 1917 р. За словами В. Щербаківського, «...коли прийшла революція 1917 р., то вся українська інтелігенція була захоплена працею і працювала такою мірою, як тільки міг знести людський організм, кожний у тій ділянці, в якій був спеціалістом».¹

Проголошення І Універсалу УЦР 10 червня 1917 р. активізувало державотворчий, у т.ч. й культуротворчий процес в Україні. Черговим кроком у цьому напрямку стало створення 15 червня 1917 р. її офіційного виконавчого органу – Генерального секретаріату.² Генеральним секрета-

рем освітніх справ призначили Івана Стешенка – відомого українського громадського діяча, літератора, члена УЦР.³ У структурі департаментів і відділів Генерального секретаріату освіти (далі – ГСО) діяв департамент мистецтва. У його складі перебували відділи, в т. ч. й художньої промисловості, пластичних мистецтв та ін.⁴ Засідання по організації мистецького відділу при ГСО (голова – Д. Антонович, секретар – М. Бурачек) відбулося 28 липня 1917 р. У його роботі взяли участь представники різних мистецьких інституцій. Збори постановили заснувати при ГСО для завідування справами мистецтв окремі відділи та спеціальні комітети в різних мистецьких справах.⁵

Важливі функції культурного характеру виконував відділ пластичних мистецтв, який із часом зазнав деякого реформування, що відповідало реальним потребам. Його метою було «дбати про розвиток і розповсюдження мистецтва на Україні в широко-національному напрямі...», підрозділ мав керувати справами мистецької освіти й виховання в Україні, сприяти організації мистецьких закладів, забезпечувати нагляд за архітектурними проектами та будівництвом у містах, влаштовувати мистецькі виставки, допомагати в створенні, відкритті й підтримці нових галерей та ін. Програма роботи цього підрозділу викладалася в доповідній записці до ГСО від Г. Павлуцького (4 червня 1917 р.). У ній наголошувалося на високих вимогах щодо професійності художників і літераторів, оскільки в сучасних умовах «розуміння мистецтва серед громадянства настільки умовно і необмежено, що кожен, хто пише вірші, вважає себе за поета і кожен, хто малює, вважає себе за художника».⁶ (На жаль, такі явища були типовими – Ю. Т.).

Під головуванням П. Холодного 16 листопада 1917 р. відбулося засідання керівників відділів та секцій департаменту мистецтва за участю М. Біляшівського, О. Грушевського, О'Коннор-Вілінської, О. Кошиця, А. Середи, К. Широцького, Л. Старицької-Черняхівської. Серед багатьох питань національно-культурного будівництва обговорювалися невідкладні, пріоритетні заходи, в т.ч. організація музеїв, картинних галерей.⁷ На жаль, у досить значної частини суспільства міцно вкоренилися великоімперські, навіть шовіністичні позиції щодо української культури, про що свідчать думки відомого освітнього діяча С. Постернака.⁸ Разом із тим, курс українського народу щодо національно-культурного будівництва підтримала польська національна меншина. Про це зазначалося в інформаційному повідомленні «Нової Ради» від 21 червня 1917 р. щодо недавнього з'їзду польських організацій в Україні, який відбувся в м. Києві в приміщенні клубу «Огниво».⁹

28 червня 1917 р. конференція Української партії соціалістів-федералістів обговорила проект Статуту автономії України, певна увага в якому приділялася національно-культурній політиці. Новизною стало створення

в структурі Генерального секретаріату секретарства культурних справ.¹⁰ У липні 1917 р. за ініціативою голови УЦР М. Грушевського був організований спеціальний відділ (департамент) сприяння розвитку мистецтв – музики, театру, образотворчого та художньо-промислового мистецтва.¹¹ Підрозділ приступив до розв'язання актуальних проблем розвитку українського скульптурного жанру. З цією метою створили робочу групу скульпторів, котра зайнялася розробкою проектів побудови пам'ятників і скульптурних ансамблів Б. Хмельницькому, іншим гетьманам, Т. Шевченку, відомим суспільним і громадським діячам. Це мав бути довгостроковий, об'ємний, багаторічний проект, практичній реалізації якого, на жаль, перешкодили воєнно-політичні події.¹²

На засіданні шостої сесії УЦР 6 серпня 1917 р. І. Стешенко зробив перший офіційний звіт про діяльність ГСО, котрий об'єднував дві галузі: освіту і мистецтво. Саме на цьому зібранні вперше була оприлюднена інформація про підготовчі заходи щодо відкриття Української Академії мистецтв (далі – УАМ).¹³ Голова комітету по заснуванню УАМ професор Г. Павлуцький і секретар М. Жук 8 вересня 1917 р. подали спеціальну заяву на ім'я І. Стешенка, в котрій повідомлялося про надходження на розгляд комітету для затвердження проекту статуту УАМ обрахунок кошторису на її утримання та список обраних професорів (М. Бойчук, М. Бурачек, М. Жук, брати В. і Ф. Кричевські, А. Маневич, О. Мурашко, Г. Нарбут). Професорам повідомлялося, що на час відкриття УАМ запланована виставка авторських мистецьких творів, тому кожному з них персонально наголошувалося на їх обов'язковій доставці.¹⁴

Справи організації УАМ на державному рівні в черговий раз розглянули на засіданні Генерального секретаріату 22 вересня 1917 р., коли І. Стешенко представив текст законопроекту про її заснування. Через вісім днів уряд отримав проект статуту даної установи; І. Стешенку доручили внести зміни до законопроекту про заснування академії. Вже 2 жовтня 1917 р. Генеральний секретаріат прийняв рішення такого змісту: «...визнати потрібним з'їзд художників для обговорення справи, заснувати спеціальний комітет (жюрі), що взяв би до своїх рук справу заснування Академії, і на збори Секретаріату 6 жовтня запросити для пояснень одного з ініціаторів справи Української Академії мистецтв». На урядовому засіданні 10 жовтня 1917 р. від ініціативної групи професор Г. Павлуцький сформулював завдання, напрями діяльності та структуру УАМ. Генеральний секретаріат визнав принципово необхідним відкриття УАМ і просив доповідача спочатку розширити пояснюючу записку щодо статуту, підготувати більш досконалий варіант законопроекту, а вже після того подавати документи на розгляд УЦР і затвердження Тимчасовим урядом. Паралельно з цим ГСО доручалося через засоби масової інформації ознайомити широкі кола

населення з перспективою появи в Україні першого закладу мистецького типу.¹⁵ Доручення були виконані і вже 5 грудня 1917 р. УЦР затвердила закон про заснування УАМ та її штати.¹⁶ Рішенням Генерального секретаріату від 7 грудня 1917 р., згідно з поданням ГСО, ректором УАМ був призначений Федір Кричевський, відомий авторитетний мистецький діяч, художник-практик.¹⁷

Як свідчить аналіз документів, УЦР разом із ГСО відразу приступили до підготовки та проведення реформи загальноосвітньої школи. Саме ця освітня галузь визначалася пріоритетною. Щодо розвитку культури, яка відносилася до компетенції освітнього відомства, то на урядовому рівні належної уваги їй не приділялося. Література та образотворче мистецтво стали предметом особистої ініціативи власне української інтелігенції. Засідання Малої ради 30 серпня 1917 р. затвердило загальний бюджет Генерального секретаріату в розмірі 58 тис. 255 крб. (в т.ч. на ГСО – 17 тис. 767 крб.).¹⁸ На жаль, не був встановлений розмір конкретних асигнувань на літературно-мистецькі цілі. (25 листопада 1917 р. Мала рада додатково виділила для ГСО 50 тис. крб., а 28 листопада – ще 250 тис. крб.).¹⁹

За УЦР значно активізувався літературний процес. Цьому сприяв, зокрема, виданий під тиском українських домагань акт Тимчасового уряду про те, що «офіційною мовою на Україні стає мова українська».²⁰ Однак документ наштовхнувся на шалений опір антиукраїнськи налаштованої частини суспільства. Український рух поставив за мету українізацію всіх галузей суспільно-політичного життя. Розвою культуротворчих ініціатив української інтелігенції сприяли й рішення Першого Всеукраїнського з'їзду представників «Просвіти» (20-22 вересня 1917 р., м. Київ, Педагогічний музей). У роботі форуму делегатами були й представники літературно-мистецької інтелігенції (М. Грушевський, І. Стешенко, П. Холодний, М. Бурачек та ін.).²¹

Через недостатню конкретизацію функцій Генерального секретаріату, визначену інструкцією Тимчасового уряду, 29 вересня 1917 р. з'явилася декларація Генерального секретаріату. Разом з іншими важливими перспективами роботи в напрямі державотворення, визначалися й перспективи роботи ГСО. Однак серед них жодним словом не йшлося про літературно-мистецькі орієнтири.²² На першому засіданні сьомої сесії УЦР 29 жовтня 1917 р. разом з іншими питаннями порядку денного був оприлюднений звіт генерального секретаря освіти І. Стешенка про роботу очолюваного ним відомства, в якому зовсім нічого не говорилося про справи літературно-мистецького характеру.²³

Одне з чільних місць в історії доби УЦР займає конституційний процес. Громадськість з 10 грудня 1917 р. мала можливість ознайомитися з проектом Конституції УНР. Однак у документі нічого не згадувалося про

забезпечення культурно-освітніх гарантій громадян УНР.²⁴ Важливу роль у державотворчому процесі посів закон УЦР про національно-персональну автономію від 9 січня 1918 р. який разом з іншим гарантував культурний розвиток усіх націй, які проживали в Україні.²⁵

Однак ключову роль відіграв IV Універсал УЦР від 11 січня 1918 р.²⁶ У зв'язку з прорахунками державної політики під проводом УЦР Україна стала об'єктом збройної інтервенції радянської Росії. Після кількоденних бомбардувань із важких гармат м. Києва 26 січня 1918 р. українську столицю захопили більшовицькі війська. За інформацією київського публіцистичного збірника «Малая Русь» (1918 р.), «Перші дні перебування більшовиків у Києві оповиті кривавим туманом...». Масові вбивства відбувалися прямо на вулицях, у місті були створені спеціальні пункти, обрані злочинцями для розправ над мирними людьми. (Число 5 тис. знищених можна вважати умовним, такі дані оприлюднила спеціальна слідча комісія, організована українською владою після повернення до м. Києва весною 1918 р.).²⁷ Чимало серед жертв було й інтелігенції. З 16 січня 1918 р. м. Київ перебував на воєнному становищі. Згідно з спеціальним наказом за підписом М. Ковенка в місті заборонялися будь-які публічні збори, випуски друкованої продукції, як періодичних, так і неперіодичних видань без попередньої воєнної цензури.²⁸ Перша більшовицька агресія проти УНР мала негативні наслідки для української культури. В ході збройного протистояння разом із воїнами, селянами, робітниками гинули й діячі культури, освіти, науки; зазнавали значних втрат пам'ятки національної культури.

Прорахунки державного будівництва, окупація українських територій більшовицькою армією, залишення Києва, внутрішня міграція урядових, державних структур УНР зумовили УЦР звернутися до військової підтримки з боку Німеччини та Австро-Угорщини, війська яких на початку березня 1918 р. звільнили територію УНР від більшовицької армії. Звичайно, в таких умовах питанням культуротворчого характеру належної уваги не приділялося. Як і раніше, найважливіші рішення УЦР та РНМ УНР приймали в сфері шкільного будівництва. Законодавча база культурних перетворень залишалася слабкою, культуротворча діяльність інтелігенції була позбавлена державної підтримки. Непослідовність урядової політики, часті зміни керівників освітнього відомства не сприяли культуротворчим змінам, діяльність інтелігенції в сфері літератури та образотворчого мистецтва, а також і в інших галузях культури, все базувалася на особистій ініціативі. Голова РНМ Володимир Винниченко 16 січня 1918 р. повідомив про відставку очолюваного ним кабінету. Справу формування нового складу кабінету міністрів доручили Всеволоду Голубовичу, який 18 січня оголосив про персональний його склад (міністр народної освіти

– Никифiр Григорiїв).²⁹ Керiвництво Мiнiстерством народної освiти (далi – МНО) перебувало в його особi лише 11 днiв, коли з початком активного наступу бiльшовицьких вiйськ вiн виїхав iз м. Києва. Таким чином, стверджувати про дiєву участь мiнiстра в розбудовi культурно-освiтнього життя цього короткого часу немає пiдстав.³⁰ Через нову урядову кризу 29 сiчня 1918 р. обов’язки мiнiстра народної освiти доручили виконувати мiнiстру внутрiшнiх справ Павлу Христюку. На засiданнi РНМ 10 березня 1918 р. відбулася кадрова ротацiя в керiвництвi МНО: замiсть звiльненого вiд виконання обов’язкiв мiнiстра народної освiти П. Христюка, в.о. призначили товариша мiнiстра Петра Холодного. Таке рiшення сприяло активизацiї культурно-освiтнiх процесiв в УНР впродовж завершального перiоду її iснування в 1918 р. Члени уряду 23 березня пiдтримали внесенi П. Холодним пропозицiї щодо передачi палацу, в якому знаходилося МНО, пiд Нацiональний музей та купiвлю бiблiотеки Рахманової.³¹ Але вже 24 березня 1918 р. затвердили новий склад уряду на чолi з прем’єром В. Голубовичем (мiнiстр народної освiти – Вячеслав Прокопович).³² Того ж 24 березня УЦР прийняла один iз найважливиших законiв – «Про державну мову», котрий мав сприяти розвитку української культури в рiзних аспектах державної, культурно-освiтньої полiтики.³³

Важливим актом державотворчого процесу стало прийняття герба УНР. РНМ 12 лютого 1918 р. постановила внести на розгляд УЦР закон про встановлення герба УНР у виглядi тризуба, знака князя Володимира.³⁴ Для практичної реалiзацiї цього питання створили спецiальну комiсiю, членами якої були вiдомi художники, мистецтвознавцi, iсторики.³⁵

Майже наприкинцi iснування УЦР, 28 березня 1918 р. відбулася нарада керiвникiв вiддiлiв департаменту мистецтва МНО за участю М. Бiляшiвського, О. Кошиця, А. Середи, Л. Старицької-Черняхiвської пiд головуванням Г. Павлуцького. Нарада визнала необхідним створення окремого Мiнiстерства культури i мистецтва (у випадку неможливостi його створення на той час – виведення культурно-мистецьких справ пiд керiвництво окремого товариша мiнiстра народної освiти), органiзацiю нових мистецьких вiддiлiв у структурi iснуючого департаменту.³⁶ А це свiдчить про наявнiсть серйозних культурно-мистецьких проблем на державному рiвнi та намагання їх подолання з боку авторитетних українських культурних дiячiв.

Потребували розв’язання питання розвитку архiтектури, української преси, журналiстики та iнших складових нацiонально-культурної дiяльностi української iнтелiгенцiї. В Українському технiчному товариствi «Праця» 19 квітня 1918 р. пройшли збори Товариства архiтекторiв. На превеликий жаль, в українській столицi не iснувало професiйного об’єднання архiтекторiв, у той час, коли архiтектура взагалi, а українська архiтектура зокрема, пiсля 4-рiчної перерви, пов’язаної з подiями Першої свiтової

війни, вимагала нових архітектурних проєктів, очевидною була потреба видання спеціального архітектурного часопису, оновлених за змістом навчальних підручників, альманахів, популярної літератури, альбомів проєктів (не існуючих станом на 1917–1918 рр.). Виходячи із вищезазначених потреб і виникла необхідність проведення архітектурного з'їзду. Справами його підготовки й зайнялася спеціальна комісія в складі 25 осіб, переважно з «свідомих українців», котра під керівництвом інженера Д. Дяченка мала підготувати статут товариства й подати його на затвердження з'їзду.³⁷ У квітні 1918 р. архітектори працювали над виробленням проєктів нових приміщень для пошти і телеграфу по вул. Хрещатик, залізничного вокзалу в м. Києві, будівель народних домів у різних регіонах України.³⁸

У приміщенні Київського літературно-мистецького клубу 22 квітня 1918 р. відбулися збори місцевого Товариства діячів преси за участю журналістів, які досі не входили до складу членів названого товариства. На порядку денному стояли питання проведення 19 травня Всеукраїнського з'їзду журналістів, обговорення й ухвалення його програми та делегатів. Головні пункти програми форуму: доповіді про стан преси в регіонах, пропозиції щодо створення Всеукраїнського комітету оборони вільного слова, Всеукраїнського союзу письменників, Всеукраїнського телеграфного агентства, формування нормативно-правової бази щодо демократичного захисту свободи слова.³⁹

За УЦР спостерігалася активізація скульптурного будівництва. Найбільша увага у всьому комплексі скульптурних робіт приділялася постаті Тараса Шевченка. Впродовж 1917–1918 рр. вітчизняні скульптори підготували велику кількість ескізів пам'ятників і скульптурних композицій, які вже частково реалізовувалися в різних регіонах України.

«Нова Рада» опублікувала 25 квітня 1918 р. доповідну записку Міністерства внутрішніх справ про ліквідацію пам'ятників часів самодержавства (в м. Києві належало знести пам'ятники царям Миколі I, Олександрю II, Іскрі, Кочубею, замінити написи на пам'ятнику Богдану Хмельницькому, познімати двоголові орли з приміщень установ і організацій).⁴⁰ Демонтаж пам'ятників діячам царського режиму та відмова від імперської символіки у перші революційні місяці 1917 р. в Україні та її регіонах стали масовим явищем.

На початку квітня 1918 р. в МНО були організовані профільні мистецькі відділи, котрі, крім штатних працівників апарату, склалися з громадського органу – ради, в яку входили фахівці відповідної мистецької галузі.⁴¹ У квітні 1918 р. відділ пластичного мистецтва МНО розробив статут і план відкриття в м. Києві Інституту історії мистецтва, завданням котрого мало стати виховання фахівців з історії і теорії мистецтва для художніх шкіл, а також організаторів музейної та архівної справи (заклад мав

специфічні правила прийому).⁴² Встановлено, що з кінця грудня 1918 р. спеціальна комісія ГСО працювала над підготовкою проекту відкриття в м. Києві Українського архітектурного інституту, розробила статут цього вищого навчального закладу, підготувала спеціальну доповідну записку з даного питання, котру подала на розгляд ГСО.⁴³ Однак дані проекти, на жаль, не отримали практичної реалізації.

За УЦР інтелігенція на державному рівні порушила питання щодо створення Української національної бібліотеки, коли бібліотечно-архівний відділ МНО наполягав на перетворенні Київської міської публічної бібліотеки в Національну бібліотеку. Та в практичну площину ця проблема перейшла лише за гетьманату.⁴⁴ Наприкінці квітня 1918 р. було оприлюднене звернення до інтелігенції та широких кіл суспільства про перспективи відкриття в м. Києві Української національної бібліотеки із закликом надсилати по 5 примірників усіх друкованих книг, брошур, відозв, плакатів тощо.⁴⁵

В останній день діяльності, 29 квітня 1918 р., в час гетьманського перевороту Мала рада прийняла «Статут про Державний устрій, права і вільності УНР», першу Конституцію УНР, яка так і не набула юрисдикції.⁴⁶ Зважаючи на зауваження попередньої редакції Конституції, документ розпочинався статтею, де йшлося про гарантію дотримання державою права народу на розвиток культури. В статті 6 зазначалося: «Націям України Українська Народна Республіка дає право на впорядкування своїх культурних прав в національних союзах».⁴⁷

Слабким місцем внутрішньої політики УЦР щодо літературно-мистецької (та й взагалі інтелігенції) було питання фінансового забезпечення, матеріальної підтримки, розміру заробітної плати. Все ж уряд намагався приділяти увагу відомим громадським діячам, представникам інтелігенції, які зробили значний внесок у розвиток національної культури. Так, на урядовому засіданні 18 грудня 1918 р. призначено державну щомісячну позитивну пенсію Людмилі Драгомановій (100 крб.) та Іванові Нечуй-Левицькому (200 крб.).⁴⁸ 4 квітня 1918 р. влада влаштувала траурну панахиду та його похорон.⁴⁹

Отже, важливе місце в загальному контексті державного будівництва часів УЦР посідала політика підтримки культури українського народу та національних меншин. Встановлено, що більшу увагу влада приділяла проблемам реформи системи освіти, просвітницькому рухові, ніж складовим галузі культури, зокрема літературі та образотворчому мистецтву. Їх розвиток упродовж доби УЦР був здебільшого справою особистої ініціативи літераторів і митців. Потребувала поліпшення фінансова політика підтримки літературно-мистецького руху, творчих об'єднань письменників та художників. УЦР, уряди, мистецькі сили закладали фундамент сучасного українського образотворчого мистецтва, створювали умови для

підготовки національних мистецьких сил, розпочали роботу по заснуванню УАМ, Національної картинної галереї, бібліотеки, виставок, музеїв. Нагальна потреба народу в україномовній художній книзі вимагала державної координації видавничого руху. Більшовицька агресія, невирішеність важливих питань соціально-економічного, політичного, військового, культурно-освітнього характеру спричинили втрату позицій на шляху створення незалежної Української держави. Запрошення німецьких військ в Україну для боротьби з більшовиками прискорило поразку УЦР та прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського.

Джерела:

1. Щербаківський В. Пам'яті Василя Григоровича Кричевського / В. Щербаківський. – Лондон : накладом Української видавничої спілки, 1954. – с.34.
2. Повідомлення Комітету Центральної ради про організацію Генерального секретаріату // Народна воля. – 1917. – 17 черв.
3. Телячий Ю.В. Іван Стешенко: трагедія українського інтелігента / Ю.В. Телячий // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика : зб. статей. – К. : Інститут історії України НАН України, 2001. – Вип. 5. – С. 70–74.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 30.
5. Там само. – Спр. 190. – Арк. 1-2.
6. Там само. – Спр. 12. – Арк. 8; Спр. 190. – Арк. 3.
7. Там само. – Спр. 190. – Арк. 12-12 зв.
8. Телячий Ю.В. Степан Постернак: праця на благо української освіти, науки, культури / Ю.В. Телячий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 15: На пошану професора Л. В. Баженова. – С. 139-148.
9. З'їзд організацій польських на Україні // Нова Рада. – 1917. – № 69. – 21 черв. – С. 2.
10. Проект Статуту автономії України, обговорений конференцією УПСФ // Нова Рада. – 1917. – 27 черв.
11. Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції / Р. Шмагало. – Львів : Українські технології, 2005. – С. 142.
12. Розовик Д. Ф. Культурне будівництво в Україні у 1917–1920 рр. / Д. Ф. Розовик. – К. : Аквілон-Плюс, 2011. – С. 271.
13. Матеріали і документи шостої сесії Центральної Ради // Вісти з Української Центральної ради. – 1917. – № 20–21. – лист.
14. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 1, 3-4, 10, 12.
15. Там само. – Ф. Р – 166. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 22, 27, 29-29 зв., 34.
16. Там само. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 29-32.
17. Там само. – Ф. 3690. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 10-13.
18. Матеріали засідання Малої ради (30 серпня 1917 р.) // Вісти з Української Центральної ради. – 1918. – № 24/25. – січень.

19. Матеріали засідання Малої ради (25 листопада 1917 р.) // Робітнича газета. – 1917. – 28 лист.; Матеріали засідання Малої ради (28 листопада 1917 р.) // Нова Рада. – 1917. – 30 лист.
20. ЦДАВО України. – Ф. Р – 166. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 18.
21. Просвітянський з'їзд // Нова Рада. – 1917. – № 142. – 21 верес. – С. 3; Просвітянський з'їзд // Нова Рада. – 1917. – № 145. – 24 верес. – С. 2.
22. Декларація Генерального Секретаріату (29 вересня 1917 р.) // Нова Рада. – 1917. – 30 верес.
23. Матеріали і документи сьомої сесії Центральної ради (31 жовтня 1917 р.) // Нова Рада. – 1917. – 3 лист.
24. Проект Конституції Української Народної Республіки (10 грудня 1917 р.) // Народна воля. – 1917. – 16, 17 груд.; Слюсаренко А.Г. Історія української конституції / А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. – К.: Т-во «Знання» України, 1993. – С. 79-85.
25. Закон Центральної Ради про національно-персональну автономію (9 січня 1918 р.) // Вістник Ради народніх міністрів Української Народної Республіки. – 1918. – 2 квіт.
26. Четвертий Універсал Української Центральної Ради (11 січня 1918 р.) // Вістник Ради народних міністрів Української Народної Республіки. – 1918. – 13 січ.
27. Малая Русь. 1918 г. Вып. второй. – К. : Тип-я Т-ва И. Н. Кушнарёв и К°, 1918. – С. 183.
28. Там само. – С. 13.
29. Матеріали і документи дев'ятої сесії Центральної ради (18 січня 1918 р.) // Нова Рада. – 1918. – 22 січ.
30. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України : [моногр.] / І. Л. Лікарчук. – [в 2-х т.]. – К. : Видавець Ешке О. М., 2002. – Т. 1 (1917–1943 рр.). – С. 45.
31. ЦДАВО України. – Ф. 3690. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 7, 24-25, 49-50 зв.; Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 225. – Арк. 12.
32. Матеріали засідання Малої ради (24 березня 1918 р.) // Народна воля. – 1918. – 26 берез.
33. Закон Центральної Ради про державну мову (24 березня 1918 р.) // Нова Рада. – 1918. – 24 берез.
34. ЦДАВО України. – Ф. 1063. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 4-4 зв.
35. Телячий Ю.В. З історії створення герба УНР в період української національно-демократичної революції / Ю.В. Телячий, В.М. Ільїнський // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т.13. – С. 183–195.
36. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 26.
37. Українське т-во архітекторів // Нова Рада. – 1918. – 27 квіт. – № 69. – С. 3.
38. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 193. – Арк. 6-7.
39. З'їзд журналістів // Нова Рада. – 1918. – № 66. – 24 квіт. – С. 3.
40. Доповідна записка Міністерства внутрішніх справ урядові УНР про ліквідацію пам'ятників часів самодержавства // Нова Рада. – 1918. – 25 квіт.

41. Відділ мистецтва // Нова Рада. – 1918. – № 47. – 2 квіт. – С. 2.
42. Інститут історії мистецтва // Робітничка газета. – 1918. – 28 квіт.
43. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 1.
44. Українська Національна бібліотека в м. Києві // Нова Рада. – 1917. – 12 груд.
45. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / [за ред. О. М. Мироненка]. – К. : Либідь, 1997. – С. 424, 363.
46. Матеріали засідання Малої ради (29 квітня 1918 р.) // Киевская мысль. – 1918. – 30 апр.
47. Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Т-во «Знання» України, 1993. – 192 с.
48. ЦДАВО України. – Ф. 3690. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 24-27.
49. Інформація про засідання Малої ради (4 квітня 1918 р.) // Народна воля. – 1918. – 5 квіт.

Трембіцький А. М.

м. Хмельницький

**УРОДЖЕНКА МЕДЖИБОЖА ЛЮДВІКА СІВІЦЬКА
(ЗОСЬКА ВЕРАС) – ЗНАНА БІЛОРУСЬКА ПИСЬМЕННИЦЯ,
ГРОМАДСЬКА ДІЯЧКА, ВИДАВЕЦЬ І ПУБЛІЦИСТ
(до 125-річчя з дня народження)**

Чимало уродженців Поділля прославили свої імена в інших країнах. Серед них і знана білоруська письменниця, громадська діячка, видавець і публіцист, член Спілки письменників Білорусії Людвіка Антонівна Сівіцька (*псевдоніми: Зоська Верас, А. Войцікава, Шара Пташка, Мірко*). В своїй «аўтабіяграфіі» (*автобіографіі – авт.*) вона пише, що «радзілася я 30 верасьня (*вересня – авт.*) 1892 году ў мястэчку Мяджыбаж паміж двума Бугамі-рэкамі, Падольскай губэрні Лятычаўскага павету (*нині – містечко Меджибіж, Летичівський район, Хмельницька область*)», «у сям’і вайсковага». Її батько, офіцер царської армії Антон Сівіцький, уродженець м. Гродно, проходив службу в містечку, де стояв військовий гарнізон. А «маці, Мілія з Садоўскіх, з Сакольскага павету, дзе яе бацькі мелі невялікі фальварак Альхоўнікі». Сім’я Сівіцьких була сполонізована, вдома говорили на польській мові, проте з місцевими жителями розмовляли на українській або ж білоруській мовах [1].

Дитячі роки Людвіки пройшли в Меджибожі, а також, як пише вона «кожнае лета я з маткай праводзіла ў Сакольшчыне, наведваючы часта і дзядоў у Гродне». Великий вплив на формування світогляду Людвіки мав її батько, що вважав себе литвином, тобто громадянином Великого князівства Литовського. Він часто ходив із своєю дочкою на прогулянки по Меджибожу, а потім просив дівчинку описати свої враження. Маючи лише 9-10 років, Людвіка вже писала